

La trobada esborrada d'En Francesc de Borja amb Sant Ignasi al Regne de València

Autor: Jordi Bilbeny
Data de publicació: 26-07-2017

On es van conèixer Francesc de Borja i Sant Ignasi? Prop d'Alcalá d'Henares o prop de Gandia? En aquest article, En Jordi Bilbeny, seguint informació inèdita, ens ho aclareix.

Francesc de Borja, que havia viscut un cert temps al palau del seu oncle i arquebisbe de Saragossa Joan d'Aragó[1] en fugir de Gandia després de la victòria agermanada sobre les tropes reialistes[2], va entrar justament en aquest any del 1527 al servei de l'Emperador i de la seva muller, l'Emperadriu Isabel[3]. Que va entrar a servir Isabel de Portugal i Carles I al 1527 també ho exposen l'Eduardo Pino[4] i En Juan Belda[5]. A més a més, la María Rosa Urraca escriu: «Als disset anys llargs fou presentat a l'Emperador el primogènit del Duc de Gandia»[6]. I En Jaume Nonell[7] i En Juan Eusebio Nieremberg remarquen exactament el mateix[8], molt possiblement perquè manlleven la informació de l'Álvaro Cienfuegos, un altre dels seus biògrafs, que també ho afirmava a començament del segle XVIII[9]. Llavors, com que és universalment conegut que En Francesc de Borja va néixer al 1510[10], si fem cas del que ens diuen els biògrafs i estudiosos, que als 17 anys va entrar a la Cort, tornem a ser a l'any 1527.

Pel Pare Ribadeneyra sabem que En Francesc «tornà de Saragossa a Gandia a veure el seu pare i després d'haver-s'hi estat algun temps tingué ganes d'anar a la Cort de l'Emperador Carles V»[11]. A l'estiu del 1526 ja el trobem fent vida a València. L'Enrique García ho corrobora al detall: «A l'estiu d'aquest any del 1526, En Francesc de Borja començà a prendre, a poc a poc, iniciatives en la política ducal del seu pare. Amb només setze anys, des de València, comunica al seu pare que és a punt de sortir per acudir a la defensa de Gandia, a tenor de les recents noves de les fustes de barbarescs [que s'hi havien vist], però n'excusava l'absència perquè s'havia entretingut a la ciutat per concloure un matrimoni important: el d'En Lluís d'Aguilar amb Na Marina de Montpalau»[12].

En Josep Piera ens en dóna alguns detalls més, car, segons ell, En «Francesc de Borja tornarà a Gandia per tenir cura del pare malalt, i aprofitarà l'estada per estudiar i ajudar en les faenes del senyoriu. L'hereu tenia disset anys. A casa

s'entretenia amb faenes, llibres i cants, de passeig a cavall i vora riu, de cacera pels boscos de Cotalba, mentre el pare li buscava una esposa. Li agradaven els falcons i la música, sí. Potser tenia pensaments matrimonials. Potser no ell, però sí son pare. El pare i duc pensava que una filla dels Cardona (una de les famílies a l'alçada dels Borja a la Corona d'Aragó) podria ser una esplèndida nora. Què pensava Francesc sobre el matrimoni? I sobre el seu futur personal? Els altres pensaven per ell, i a ell li tocava acatar les decisions dels seus superiors.

»Francesc viurà aquest període aprenent a fer de duc, a administrar una casa i a ser un bon cristià. Tot això entre el palau i el convent, en convivència amb l'àvia i la tia monges»[13]. És a dir, que En Francesc torna a Gandia per preparar-se per assumir la governació de les possessions familiars i romandre al costat del seu pare malalt, el qual, mentrestant, va movent els fils que creu convenients amb l'objectiu de cercar-li muller. Però el seu pare és a Gandia, des d'on adreça una carta al seu amic Cèsar Ferrancisco, el 13 de novembre del 1526[14]. Pel seguiment, doncs, de la seva correspondència, ens adonem que el duc continua a Gandia el 5 de maig i el 4[15] i 11 de juny[16] del 1527, en què escriu sengles cartes al vescomte d'Èvol; i encara hi romania el 20 de juny, quan s'adreçarà per escrit al marquès de los Vélez[17]. Ara, de l'estudi amatent d'aquesta relació epistolar, podem dir i assegurar amb una gran precisió que En Joan de Borja no es va moure del regne de València durant tot l'any 1527. I si En Francesc era amb ell, a prop seu, és que aquest també era aquí.

Veiem de nou que continua al país a principi del 1528, car el 2 de febrer torna a escriure al vescomte d'Èvol, però aquest cop des de Vila-real[18], i es desplaça tot seguit a Gandia, on signa un document el 8 de febrer del 1528[19], referit a l'educació del seu fill, i serà en aquest mateix any que atorgaria també «al primogènit Francesc la meitat de la baronia de Llombai i el títol de marquès»[20]. Tot fa l'afecte que, amb el fi de casar-lo, i amb el propòsit que rebés una formació excepcional, el seu pare el va enviar a la Cort. Però l'hi va enviar mentre l'educava i el preparava a consciència perquè agafés les regnes del ducat de Gandia. Per la qual cosa sospito novament que la Cort no podia ser a Castella, perquè això, més que vincular-lo a les tasques del govern dels seus propis estats, li hauria suposat un autèntic desterrament. Un allunyament políticament incomprensible i altament perniciós per als seus propis interessos.

Hi ha un altre aspecte dels moviments del duc Joan que són encara altament transcendents per tot el que he tractat fins aquí. Abans, però, em cal objectivar que l'Emperador Carles i l'emperadriu Isabel es van casar l'11 de març del 1526[21]. Doncs, bé: sabem pel resum que ens va fent En García Hernán de les cartes del duc, que «el cert és que En Joan tenia plans més importants: pensava anar a la cort per besar les mans dels recent casats, l'emperador Carles i l'emperadriu Isabel. Era un desig que no havia pogut realitzar a causa de les moltes dificultats que es vivien al regne de València, a tenor de les incursions barbaresques i per les contínues indisposicions que sofria. Ara podia conèixer en persona Isabel, que adquiria protagonisme a passes de gegant»[22].

És a dir, que des del casament imperial al març passat, entre una cosa i l'altra, el duc no havia pogut anar a saludar personalment els seus nous monarques, tot i que hi ha notícies que ho volia fer. I ja érem, segons els comentaris del biògraf del seu fill, cap a finals d'any. Davant aquest aparent contrasentit, En García Hernán no es pot estar de subratllar que, «en lloc d'anar a saludar els emperadors [que la història oficial situa ara a Sevilla, ara Granada, suara a Valladolid, però sempre a les pregoneses de Castella], el duc es dirigí a València a fi d'entrevistar-se amb el virrei, el duc de Calàbria»[23]. En parlar-los dels preparatius i negociacions del casament del rei Carles, l'Aloïss Heiss relata detalladament: «Conclosos els tractats, sortiren de Toledo el 2 de gener del 1526 per anar a Badajoz el duc de Calàbria Ferran d'Aragó, l'arquebisbe de Toledo i el duc de Béjar, acompanyats del de Medina-Sidonia, del comte de Monterey, del d'Aguilar, el de Belalcázar i d'altres molts senyors i cavallers, que donaren compte al rei de Portugal de la seva arribada a Badajoz i dels poders que portava per rebre l'Emperadriu»[24]. Ens reporta En Heiss que d'aquí van anar a Sevilla on, l'11 de març, es van casar i el duc de Calàbria i la duquessa d'Haro en foren els padrins[25]. I rebla: «En seguiren grans festes, concloses les quals, passà l'emperador amb la seva Cort a tenir l'estiu a la ciutat de Granada i, després, pel novembre, a Valladolid, on tots duien el consol que l'Emperadriu no era estèril, puix mostrava indicis repetits de ser mare»[26].

Absolutament tos els biògrafs tant del rei com de l'Emperadriu donen a l'uníson la mateixa informació. Tots. L'Emperador es casa a Sevilla; d'aquí van a Granada i, finalment, arriben a Valladolid amb la Cort a les darreries del 1526, on passen l'hivern. I el duc de Calàbria també els segueix.

Ara bé: si En Francesc de Borja havia d'anar a la Cort i no es mou de València, és que la Cort era a València o en algun lloc a l'entorn. I, consegüentment, si En Joan de Borja volia també anar a trobar a l'Emperador a la Cort i va desplaçar-se fins a la mateixa ciutat de València, és que el que va fer realment va ser anar directe a la Cort, on hi devia trobar el seu fill Francesc, que ja era a València aquell agost –com hem vist– al casament d'En Lluís d'Aguilar amb Na Maria de Montpalau. La meva sospita es corrobora perquè el duc, a València, es vol entrevistar amb En Ferran de Calàbria, de qui els textos ens diuen fins a l'avorriment que era voltant per Castella al costat de l'Emperador. Llavors, si En Ferran de Calàbria, al novembre del 1526 era a València, i això prové d'una font manuscrita i inèdita i no pas de

les desenes de cròniques impreses i, per tant, ja reescrites i gens fiables, és que l'Emperador i tota la Cort també havia de ser a València.

Situats, doncs, en aquesta novella ubicació, quan En Ribadeneyra escriu a l'entorn de l'anada de sant Francesc de Borja a la Cort, que «li semblà bé al seu pare i l'envià a la Cort amb bona casa i acompanyament de criats»[27], i que aquí s'hi va instal·lar, no puc fer menys que sospitar que l'enviaria a València, on verament el trobem. Aquest biògraf exposa que En Francesc era tan aplicat i servicial que els reis van decidir casar-lo amb Elionor de Castre, una dama portuguesa que «s'havia criat i vingut de Portugal amb l'Emperadriu mateixa»[28]. Cosa que ja temíem que podia passar. Però el més revelador de tot plegat és que «es tractà aquest casament amb molta eficàcia per part de l'Emperador amb el duc Joan»[29] –el seu pare–, que, com sabem, era a Gandia i tenia el casori del seu fill entre cella i cella des de feia uns anys. Però és que, per torna, Carles I i Joan III de Gandia eren parents propers, puix aquest era mullerat amb Joana d'Aragó i Gurrea[30], cosina germana de l'Emperador. Llavors, una deducció s'imposa: si el rei va tractar aquest casament amb En Joan de Borja i aquest era a Gandia, és que l'Emperador també hi havia de ser. O a Gandia o en algun lloc molt proper, segurament en alguna propietat del duc Joan. El capítol on En Ribadeneyra ens relata aquest moment de la vida del futur sant s'acaba i en cap moment ni diu que la Cort fos a Castella, ni que En Francesc marxés del regne de València, sinó que tot el relat deixa per sobreentès que es troba en algun indret del regne, on En Francesc de Borja s'acabarà d'establir també amb la seva muller. Havia de ser quelcom ben normal que un valencià, fill del duc de Gandia, entrés al servei imperial si la Cort era en algun lloc regne de València, com tot ho sembla indicar, si som capaços de mirar més enllà de la documentació adulterada i dels llibres censurats.

Acabem de veure que En Francesc de Borja, en deixar la casa del seu oncle l'Arquebisbe de Saragossa, se'n va tornar a Gandia i d'aquí va passar a la Cort, de la qual informació jo conjecturava que la Cort imperial havia de ser en algun indret del regne de València. Doncs, bé: a favor d'aquesta hipòtesi vull portar a col·lació els mots que sobre el mateix fet ens reporta En Cienfuegos. Aquest cronista, en tractar l'any 1527, ens assegura que «era curós l'Arquebisbe [de Saragossa] sempre que feia reflexió sobre l'admirable recolliment del seu nebot: temia que una devoció tan estranya en una edat tan florida, i tant de desengany en un temps tan verd, fos a poc a poc forjant en el seu pit alguna resolució secreta d'abandonar el seu estat i trepitjar el Món», per la qual cosa «disposà enviar-lo a Valladolid, on tenia la seva Cort l'Emperador Carles V, i era entre totes les coses del món on floria més la fortuna»[31]. O sigui: que si En Ribadeneyra ens diu que En Francesc de Borja, de la casa saragossana del seu oncle va passar a Gandia i En Cienfuegos ens relata que va anar de Saragossa directe a la Cort, perquè era allà on podia rebre la millor educació, és que la Cort o bé havia de ser a Gandia o –hi insisteixo– en el algun altre lloc molt proper.

En Cienfuegos, encara, continua exposant que el futur Sant, de camí cap a la Cort, «volgué passar a reconèixer el nou teatre de la saviesa i gran temple de Minerva a la Universitat d'Alcalá, que poc abans havia alçat la magnificència»; per tot seguit, puntualitzar: «Corria l'any de mil cinc-cents vint-i-set, a principi de Maig, quan entrava pel Carrer Major d'Alcalá En Francesc de Borja», i es va trobar «una confusa tropa de Ministres de Justícia que per ordre del Vicari duien a la Presó pública Sant Ignasi de Loiola»[32]. I, acte seguit, relata: «En Francesc parà el cavall i tota l'atenció de l'ànima a reconèixer aquella tragèdia; mirà pobrament vestit i maltractat a qui portaven presoner, però observant l'enteresa del semblant enmig de la violència i la calúmnia, veié la majestat de la virtut en el seu rostre i la grandesa d'ànim entre les persecucions i el menyspreu». Llavors, «Ignasi alçà modestament els ulls, oprimits del rubor que li ocupava el front, i prengué possessió amb la vista d'aquella Il·lustre Ovella seva, que, des d'aleshores, deixà assenyalada: perquè es miraren ensems, entrebancant-se els ulls i calant mútuament la vista fins als pensaments»[33]. La trobada és relatada també per En Bartolomé Alcázar[34], En Francisco Garcia[35] i En Miguel de Portilla[36]. I així mateix, en donen constància l'aragonès Bernardino de Ripalda i «En Cristóbal de Castro a la seva història del Col·legi d'Alcalá», els quals refereixen que En Francesc de Borja anava acompanyat d'En Manuel Miona –el seu confessor[37]– quan es va trobar que duien l'Ignasi a la presó[38]. En glossar la dada, En García Hernán és del tot expeditiu i rebla sense cap ombra de dubte: «És veritat que En Miona es relacionà amb En Borja, però no és possible documentar aquesta trobada casual, car pel maig de 1527 En Borja era certament a Gandia, la qual cosa fa difícil que fos també a Alcalá»[39]. Conformement, quan En Manuel Serrano Sanz observa amb deteniment alguns moviments de sant Ignasi a Alcalá i Castella, s'adona que, segons el Pare Garcia, «estigué quaranta-dos dies a la presó» i que «fou pres acabat d'arribar de Segòvia, on havia anat a tenir cura d'En Calixte [un amic seu de Barcelona], que estava greument malalt. Al nostre parer, aquest viatge no està prou provat, com tampoc que, en ser conduït a la presó, es trobés amb qui més endavant havia de ser Sant Francesc de Borja, que anava acompanyat d'una nombrosa comitiva»[40]. Cert. I, fins i tot, si hi primfilem una mica més, és molt difícil que fos també a Alcalá Ignasi mateix, perquè En García Hernán, després de fer-nos veure com era a Barcelona, a l'Estudi General, instruït per En Jeroni Ardèvol, i de com aquest li va suggerir d'anar a estudiar a la Universitat d'Alcalá, ens comenta sorprès: «No és fàcil explicar com l'Ardèvol, si veritablement l'estimava, pogué aconsellar-li que anés a Alcalá»[41], car «els professors de l'Estudi [barceloní] no solien aconsellar als seus alumnes que estudiessin a Alcalá»[42]. I encara és més difícil d'explicar per què va marxar del país, si llavors «Ignasi preparava la fundació de la Companyia»[43].

Però, ¿va marxar realment a Castella o som davant d'un altre retoc dels censors? D'acord amb En Ribadeneyra, Ignasi «se n'anà a la Universitat d'Alcalá»[44]; i, de conformitat amb la pròpia Autobiografia, «estudià a Alcalá quasi un any i mig»[45]. Però, per contra, En García Hernán insisteix que el futur sant i els amics que el van acompanyar, des de Barcelona, a aquella universitat castellana, «no s'hi matricularen»[46]. I rubrica amb fermesa: «Ignasi no estudià oficialment a la universitat»[47]. Llavors, i conseqüentment, si a principis de maig del 1527 En Francesc de Borja era a Gandia, com veiem repetidament a mesura que anem escandallant la documentació, i a principis també d'aquest mes hom ens diu un i altre cop que era a la Cort imperial; i, conformement, Ignasi no era a la Universitat d'Alcalá, és que ni la trobada entre ambdós futurs sants no va ser a Alcalá, ni la Cort no podia ser a Valladolid, sinó, com entra pels ulls, a Gandia o en una ciutat molt propera.

A favor de la presència valenciana dels dos futurs sants, vull aportar una dada més. El Pare Albareda ens relata que «el 1507, Ignasi entrà com a patge a la casa de Juan Velázquez de Cuéllar, tresorer general del regne de Castella, casat amb Maria Velazco. Aquesta dama intimà amb la joveníssima regina d'Aragó Germana de Foix més que no intimà Magdalena de Araoz amb la primera muller del Catòlic»[48]. Segons En Sandoval, Maria «fou molt formosa, generosa, i virtuosa, i molt estimada de la Reina Isabel; i amb la Reina Germana tingué tanta amistat, que no podia estar un dia sense ella»[49]. Llavors, atès que sabem per múltiples fonts que Germana de Foix s'havia establert a València a les darreries del 1526, on va exercir de virreina amb el seu espòs Ferran de Calàbria, ben bé fins al 1536[50], any de la seva mort, tot plegat ens ve a dir que si Ignasi va entrar a servir aquesta dama, i ella no es va moure del costat de la reina Germana; atès que Germana va ser ininterrompudament a València durant el seu virregnat, és que Ignasi també hi havia, indefectiblement, de ser.

Això em porta de ple a un fet paral·lel que es deriva d'aquesta mateixa trobada en algun lloc del regne de València: el de la detenció d'Ignasi i el plet subsegüent. Així, d'acord amb En García Hernán, el procés de Sant Ignasi recau del tot «a mans del vicari diocesà Juan Rodríguez de Figueroa»[51], que també té un protagonisme notable tant en l'arrest com en els interrogatoris[52]. En Francesc Xavier Fluvià li diu ensems «Juan Rodríguez de Figueroa»[53], per bé que Sant Ignasi, a la seva esporgada i reescrita Autobiografia, només li diu «Figueroa»[54], amb la qual dada es podria aventurar que el «Rodríguez» fos un mer afegit censor a fi de castellanitzar-lo. En canvi, el Pare Garcia, que edita la seva biografia cinquanta anys abans, ja l'esmenta per «Iuan de Figueroa» i el relaciona amb el Consell Reial[55], talment l'Autobiografia, on s'exposa «que ara s'està amb l'Emperador»[56]. I idènticament fa al 1583 En Ribadeneyra, un dels seus principals biògrafs, que, ultra dir-li «Iuan de Figueroa»[57], ens el presenta com el responsable del seu empresonament i posterior alliberament, en tant que «Vicari General de l'Arquebisbe de Toledo a Alcalá»[58]. I, encara, En Francisco Ruiz de Vergara ens aporta una informació capital, puix ens el descriu, entre altres títols i càrrecs, com a Batxiller Canonista, Catedràtic de Decretals, Canonge Doctoral o Governador de l'Arquebisbat de Toledo[59], Regent de Nàpols, del Consell Reial i ens assegura que «s'estigué a la Cúria Romana»[60]. És a dir que aquest Figueroa era un canonge –delegat o vicari d'un l'arquebisbe–, que va viure al Vaticà i va estar, d'una banda, vinculat al Consell Reial i, de l'altra, l'Emperador «li donà Plaça com a Regent de Nàpols»[61]; tenia, a més a més, funcions judicials en temes relacionats amb el compliment estricte del dogma catòlic, per la qual cosa s'encarrega del conflicte il·luminista d'Ignasi.

Llavors, si com vinc postulant, els fets passessin prop de Gandia, al regne de València, la detenció i judici hauria d'haver anat a càrrec d'un Figueroa valencià, o, més exactament, Figuerola, que així és com es diu aquesta nissaga catalana, de la qual l'altra no és res més que la traducció castellana pertinent. Com era d'esperar, és això mateix el que trobem. Segons En Francesc Ortí, En Joan Martí Figuerola és un «sacerdot valencià de coneguda noblesa, pietat i literatura. Fou Doctor en Sagrada Teologia, Acòlit i Capellà Pontifici, com ell mateix s'intitula, i Canonge a la nostra Santa Església. Estudià en aquesta Universitat [de València] la Teologia, i en sortí com un dels més preclars teòlegs del seu temps»[62]. Per En Vicent Ximeno, va escriure una obra intitulada Llum de Fe Contra la Secta Mahometana, i «de la qual impressió no se'n sap re»[63]. Amb tot, En Ximeno subratlla que al llibre, «hi proposa diferents mitjans per a la reducció d'aquella gent, que comunicà a l'Emperador Carles V i el seu Consell»[64]. I precisa que «compongué la seva Obra des de l'any 1518, en què morí a Espanya cert Bisbe de Badajoz, Patró seu, fins al de 1521»[65]. Conformement, l'Elisa Ruiz ens en diu que en tot el que va redactar «hi deixa clara la seva disconformitat amb la política religiosa de Carles V i del Consell Reial»[66], que, com ja sabem, era filoerasmista o erasmista obertament.

Si recapitulem, veurem que En Juan de Figueroa és un canonge i catedràtic que s'ocupa de temes herètics, al servei d'un arquebisbe, mentre es mou a l'entorn de l'Emperador i del Consell Reial o s'hi troba directament vinculat. Hem vist també que va viure al Vaticà. Sense oblidar que Carles li dóna una plaça de Regent al regne de Nàpols, que llavors depenia directament de la Corona d'Aragó. I, així mateix, En Joan Martí Figuerola és també un canonge i un teòleg especialitzat en problemàtica religiosa, que té per patró un bisbe i que es mou també a l'entorn de Carles V i el seu Consell. Va viure al Vaticà i va mantenir una relació amb En Joan de Borja, 3r duc de Gandia. En García Hernán ens advera que, volent el duc portar el seus fills Francesc i Alfons en lloc segur i adient per a la seva formació, «En Joan encarregà a mossèn Figuerola, criat del difunt arquebisbe de Saragossa, que acompanyés els nens» fins a la Cort de la

reina Joana[67]. Amb la qual cosa ara som conscients que mossèn Joan de Figuerola era també al servei del duc de Gandia. Si, encara, som capaços de comprendre, que «Figueroa» és la traducció literal del cognom català «Figuerola», veurem que sempre parlem del mateix personatge, desnaturalitzat i reubicat a Castella per la censura d'estat. I veurem que els fets van passar realment al regne de València, a Gandia o en un lloc molt proper.

De conformitat amb En Jon Arrieta, En Figuerola «pertanyé al Consell que durant la regència d'En Cisneros funcionà sota la presidència d'Adrià d'Utrecht»[68], bisbe de Tortosa. I rubrica que «la seva designació com a vicecanceller data probablement del 1527, però, en qualsevol cas, presidint l'Audiència valenciana exclusivament»[69]. La qual cosa vol dir, ras i curt, que, com que l'Audiència no era itinerant, ell tampoc. I al llarg del 1527 havia de ser, doncs, a València, just al moment que les cròniques adulterades ens el presenten per les Castelles, encausant i jutjant Ignasi. I per bé que unes fonts l'esmenten com a Joan i d'altres com a Ximèn Pérez, el fet que ambdós personatges es moguin sempre a l'entorn de la Cancelleria reial, és el que em mou a creure que o bé tractem de l'un o bé de l'altre, o que som davant del mateix canceller amb el nom arreglat, llevat dels casos que el censor els hagi volgut confondre expressament. Per això mateix trobem que, com a vicecanceller, des de València mateix, al 9 d'octubre del 1527, dóna el vistiplau a la pragmàtica «Super Ordinacione Rotae», per la qual el duc de Calàbria i Germana de Foix remodelaven l'estructura funcional de la Reial Audiència valenciana[70]. Vistes totes les dades que he aportat fins aquí i, en resolució, si podem resseguir la presència d'En Figuerola al regne de València al llarg del 1527, és que Ignasi també hi havia de ser i aquí es va trobar amb En Francesc de Borja.

Jordi Bilbeny

NOTES:

[1] MARÍA ROSA URRACA PASTOR, San Francisco de Borja; Editorial Juventud, S.A.; Barcelona, 1943, p. 36.

[2] JOSEP M. BENÍTEZ, «Pròleg» al Diari de Francesc de Borja i d'Aragó; edició i traducció de Joan Iborra amb la col·laboració de Maria Toldrà, Biblioteca Minor-4, Tres i Quatre, S.L. – Institut Internacional d'Estudis Borgians, València, 2010, p. 24.

[3] Cf. MIQUEL BATLLORI, Catalunya a l'Època Moderna. Recerques d'història cultural i religiosa; Estudis i Documents-17, Edicions 62, Barcelona, 1971, p. 61.

[4] Vg. JUAN DE VERZOSA, Epístolas; edició d'Eduardo Pino González, Instituto de Estudios Humanísticos – C.S.I.C.; Alcanyís i Madrid, 2016, vol. II, p. 678.

[5] Vg. JUAN BELDA PLANS, «Francisco de Borja. Duque de Gandía. Superior de la Compañía de Jesús (1510-1572)», Grandes Personajes del Siglo de Oro Español; Ediciones Palabra, S.A.; Madrid, 2013, p. 106.

[6] M. R. URRACA PASTOR, ob. cit., p. 46.

[7] Vg. JAIME NONELL, La Santa Duquesa. Vida y virtudes de la Venerable y Excelentísima Señora Doña Luisa de Borja y Aragón, Condesa de Ribagorza y Duquesa de Villahermosa; Imprenta y Fundición de Manuel Tello, Madrid, 1892, p. 56.

[8] Vg. JUAN EUSEBIO NIEREMBERG, Vida de San Francisco de Borja, Duque Cuarto de Gandía, Virrey de Cataluña y después Tercer General de la Compañía de Jesús; Admistración del «Apostolado de la Prensa», Madrid, 1901, p. 31.

[9] Vg. ALVARO CIENFUEGOS, La Heroyca Vida, Virtudes, y Milagros del Grande S. Francisco de Borja; Viuda de Juan Garcia Infanzon, Madrid, 1717, foli 24.

[10] Vg. MIQUEL BATLLORI, La família Borja; edició a cura d'Eulàlia Duran i Josep Solervicens, Biblioteca d'Estudis i Investigacions-21, Eliseu Climent, Editor; València, 1994, Obra Completa, vol. IV, Quadre VI i Quadre VII.

[11] P. PEDRO DE RIBADENEYRA, Vida del P. Francisco de Borja, que fue Duque de Gandia, y después religioso y III General de la Compañia de Iesus; a casa de P. Madrigal, Madrid, 1592, cap. III, foli 6.

[12] ENRIQUE GARCÍA HERNÁN, Francisco de Borja, Grande de España; Biografia-29, Institució Alfons el Magnànim – Diputació de València, València, 1995, p. 38-39.

[13] JOSEP PIERA, Francesc de Borja. El duc sant; Biografies i Memòries-77, Edicions 62, s.a.; Barcelona, 2009, p. 41-42.

[14] E. GARCÍA HERNÁN, ob. cit., p. 39.

[15] Ídem, p. 40.

[16] Ídem, p. 42.

[17] Ídem.

[18] Ídem, p. 43.

[19] Cf. Sanctus Franciscus Borgia, Quartus Gandiae Dux et Societatis Jesu Praepositus Generalis Tertius; August. Avrial, Madrid, 1894, tom I, p. 265-266.

[20] M. BATLLORI, La família Borja; ob. cit., p. 47.

[21] Cf. MÓNICA GÓMEZ-SALVAGO SÁNCHEZ, Fastos de una boda real en la Sevilla del Quinientos (estudio y documentos); Universidad de Sevilla, Sevilla, 1998, p. 72.

[22] E. GARCÍA HERNÁN, ob. cit., p. 39.

[23] Ídem.

[24] ALOÏSS HEISS, Descripción General de las Monedas Hispano-Cristianas desde la Invasion de los Árabes; R. N. Milagro, Madrid, 1865, tom primer, p. 144, nota 1.

[25] Ídem, p. 144-145, nota 1.

[26] Ídem, p. 145, nota 1.

[27] P. DE RIBADENEYRA, ob. cit., cap III, foli 6.

[28] Ídem, foli 7 [vers].

[29] Ídem.

[30] M. BATLLORI, La família Borja; ob. cit., Quadre VI.

[31] A. CIENFUEGOS, ob. cit., foli 24.

[32] Ídem.

[33] Ídem, folis 24-25.

[34] P. BARTHOLOME ALCAZAR, Chrono-Historia de la Compañía de Jesus, en la Provincia de Toledo. Y Elogios de sus Varones Illustres, Fundadores, Bienhechores, Fautores, è Hijos Espirituales; Juan Garcia Infançon, Madrid, 1710, Primera Part, foli xxj.

[35] PADRE FRANCISCO GARCIA, Vida, Virtudes, y Milagros del Padre S. Ignacio de Loyola, Fundador de la Compañia de Jesus; Imprenta de Don Gregorio Hermosilla; Madrid, 1722, foli 133.

[36] MIGUEL DE PORTILLA Y ESQUIVEL, Historia de la Ciudad de Compluto, Vulgarmente Alcala de Santiuste, aora de Henares; per Joseph Espartosa, Alcalá, 1728, Part II, foli 116.

[37] Cf. P. B. ALCAZAR, ob. cit., foli xxxiij.

[38] Cf. ENRIQUE GARCÍA HERNÁN, Ignacio de Loyola; Taurus – Fundación Juan March, Madrid, 2013, p. 171.

[39] Ídem.

[40] MANUEL SERRANO SANZ, San Ignacio de Loyola en Alcalá de Henares; Ediciones Mingaseda, Alcalá de Henares, 2002, p. 28.

[41] E. GARCÍA HERNÁN, Ignacio de Loyola; ob. cit., p. 154.

[42] Ídem.

[43] IGNASI CASANOVAS, Sant Ignasi de Loyola, fundador de la Companyia de Jesús; Editorial Balmes, tercera edició, Barcelona, 1947, p. 196.

[44] PEDRO DE RIBADENEYRA, Vida del P. Ignacio de Loyola, fundador de la Religion de la Compañia de Iesus; Alonso Gomez, Madrid, 1583, foli 40 [vers].

[45] IGNACIO DE LOYOLA, Autobiografía; Red Ediciones, S.L.; Barcelona, 2016, p. 34.

[46] E. GARCÍA HERNÁN, Ignacio de Loyola; ob. cit., p. 155.

[47] Ídem.

[48] DOM ANSELM M. ALBAREDA, Sant Ignasi a Montserrat; Monestir de Montserrat, 1935, p. 34-35.

[49] FRAY PRUDENCIO DE SANDOVAL, Historia de la Vida y Hechos del Emperador Carlos V, Max. Fortissimo, Rey Catholico de España y de las Indias, Islas y tierra firme del Mar Oceano; Bartholome Paris, Pamplona, 1614, Primera Part, foli 85.

[50] Vg. JOSEFINA MATEU IBARS, Los virreyes de Valencia. Fuentes para su estudio; Estudios Monográficos-2, Sèrie Tercera, Publicaciones del Archivo Municipal de Valencia, València, 1963, p. 117.

[51] E. GARCÍA HERNÁN, Ignacio de Loyola; ob. cit., p. 163.

[52] Ídem, p. 163-165.

[53] FRANCISCO XAVIER FLUVIÁ, Vida de S. Ignacio de Loyola, Fundador de la Compañia de Jesus; Pablo Nadal, Barcelona, 1753, tom I, foli 97.

[54] I. DE LOYOLA, ob. cit., p. 34, 35 i 36.

[55] P. F. GARCIA, ob. cit., foli, 85.

[56] I. DE LOYOLA, ob. cit., p. 34.

[57] P. DE RIBADENEYRA, ob. cit., foli 85 [Recte].

[58] Ídem.

[59] FRANCISCO RUIZ DE VERGARA Y ALAVA, Vida del Illustrissimo Señor Don Diego de Anaya Maldonado, Arzobispo de Sevilla, Fundador del Colegio Viejo de S. Bartolomé, y noticia de sus Varones Excelentes; Madrid, 1661, foli 183.

[60] Ídem, foli 184.

[61] Ídem.

[62] FRANCISCO ORTI Y FIGUEROLA, Memorias Historicas de la Fundacion, y Progressos de la Insigne Universidad de Valencia; Imprenta de Antonio Marin, Madrid, 1730, folis 144-145.

[63] V. XIMENO, ob. cit., tom I, foli 78.

[64] Ídem.

[65] Ídem.

[66] ELISA RUIZ GARCÍA, «Joan Martí Figuerola», Christian-Muslim Relations. A Bibliographical History; editat per Thomas and John Chesworth, Brill, Leiden i Boston, 2014, vol. 6, «Western Europe (1500-1600)», p. 89.

[67] E. GARCÍA HERNÁN, Francisco de Borja, Grande de España; ob. cit., p. 35.

[68] JON ARRIETA ALBERDI, El Consejo Supremo de la Corona de Aragón (1494-1707); Institución «Fernando el Católico», Saragossa, 1994, p. 110, nota 42.

[69] Ídem.

[70] TERESA CANET APARISI, La Audiencia Valenciana en la época foral moderna; Estudios Universitarios-17, Edicions Alfons el Magnànim – Institució Valenciana d'Estudis i Investigació; València, 1986, «Apendice documental», doc. 2, p. 201.